

Andersen, Nora Klægstad

Demokratiopplæring i samfunnsfag

En studie av opplæring *om, for og gjennom* demokrati i læreverker for samfunnsfaget

Bacheloroppgave i Grunnskolelærerutdanning 1.-7. trinn

Veileder: Storstad, Oddveig

Mai 2019

Andersen, Nora Klægstad

Demokratiopplæring i samfunnsfag

En studie av opplæring *om, for og gjennom*
demokrati i læreverk for samfunnsfaget

Bacheloroppgave i Grunnskolelærerutdanning 1.-7. trinn
Veileder: Storstad, Oddveig
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

Sammendrag

Denne bacheloroppgaven tar for seg temaet demokrati og demokratiopplæring i samfunnsfag. Opplæring i demokrati er, og har i lang tid vært, en viktig del av skolens samfunnsmandat. Med ny læreplan som trer i kraft i 2020 blir demokrati og medborgerskap også ett av tre tverrfaglige temaer, og får slik fornyet oppmerksomhet og aktualitet. Blant annet på bakgrunn av forskning som viser at læreboka styrer mye av undervisninga i samfunnsfag, har jeg valgt å undersøke problemstillinga «I hvor stor grad er intensjonene om opplæring *om, for* og *gjennom* demokrati inkludert i læreverk i samfunnsfag?». Det teoretiske grunnlaget som brukes er generell teori om demokrati og medborgerskap, i tillegg til at jeg utdyper en opplæringsmodell som konsentrerer seg om de tre nivåene opplæring *om, for* og *gjennom* demokrati. Som metode vil jeg foreta en kvalitativ innholdsanalyse av to kapitler i læreverket Globus 6, og bruke underspørsmålet «På hvilken måte har lærebokforfatterne av Globus 6 oversatt de politiske intensjonene om opplæring *om, for* og *gjennom* demokrati inn i eget læreverk?», for å forsøke å besvare problemstillingen. Undersøkelsen og funnene mine viser at det er overvekt av opplæring *om* demokrati, men at også opplæringsnivåene *for* og *gjennom* demokrati kan identifiseres i læreverket. Dette kan ses i sammenheng med tidligere forskning og hvordan kompetansemålene i læreplanen er utformet.

Summary

This bachelor thesis deals with the theme of democracy and democracy education in social studies. Education in democracy has for a long time been an important part of the norwegian schoolsystems social mandate. With a new curriculum that comes into force in 2020, democracy and citizenship will become one of three interdisciplinary themes, and will then gain renewed attention and actuality. Among other things, on the basis of research that shows that the textbooks govern much of the teaching in social studies, I have chosen to investigate the problem "To what extent are the intentions of education *about, for* and *through* democracy included in the teaching materials of social studies?". The theoretical foundation used is general theory of democracy and citizenship, in addition to the training model that concentrates on the three levels of instruction *about, for* and *through* democracy. As a method I will make a qualitative content analysis of two chapters in the learning tool Globus 6, and ask the sub-question: "In what way have the authors of the textbook Globus 6 translated the political intentions of instruction *about, for* and *through* democracy into own teaching materials?". The survey and my findings show that there is a dominance of education *about* democracy, but that the instruction levels *for* and *through* democracy also can be identified in the teaching materials. This can be seen in conjunction with previous research and how the competence aims in the curriculum are designed.

Innholdsfortegnelse

1.0 INNLEDNING	4
1.1 TEMA OG AKTUALISERING	4
1.2 AVGRENSNING OG PROBLEMSTILLING	5
1.3 TIDLIGERE FORSKNING	6
1.4 OPPGAVENS STRUKTUR	6
2.0 TEORETISK RAMMEVERK	7
2.1 DEMOKRATI OG MEDBORGERSKAP - HVA ER DET?	7
2.2 OPPLÆRING OM, FOR OG GJENNOM DEMOKRATI	8
3.0 METODE	10
3.1 FORSKNINGSDESIGN	10
3.2 OPERASJONALISERING	10
3.3 KVALITET PÅ DATA	11
4.0 ANALYSE OG TOLKNING	12
4.1 GLOBUS 6 SAMFUNNSFAG	12
4.2 SAMFUNN MED OG UTEN DEMOKRATI	13
4.2.1 Teksten i elevboka	13
4.2.2 Oppgaver i elevboka.....	15
4.2.3 Lærerens bok om kapitlet	15
4.3 HVORDAN BLIR LANDET VÅRT STYRT?	16
4.3.1 Teksten i elevboka	16
4.3.2 Oppgaver i elevboka.....	19
4.3.3 Lærerens bok om kapitlet	21
5.0 SAMMENFATNING OG DRØFTING	22
6.0 AVSLUTNING	25
7.0 LITTERATURLISTE	27

1.0 Innledning

1.1 Tema og aktualisering

«Svaret på vold er enda mer demokrati. Enda mer humanitet. Men aldri naivitet.». Dette uttalte Jens Stoltenberg like etter terrorangrepet mot Regjeringskvartalet og Utøya (22.julisenteret, u.å.). Vårt demokrati og våre demokratiske verdier ble truet og satt på prøve denne julidagen i 2011, og utsagnet viser at demokratiet ikke er en selvfølge. Det trenger sterke røtter for å bestå. Skolen har i denne sammenheng en viktig oppgave, da den favner alle barn og unge i samfunnet. Demokratiets ideal er et samfunn der alle blir inkludert og respektert uavhengig av bakgrunn, der borgerne deltar i demokratiske prosesser, tar ansvar for egne handlinger og respekterer andre borgeres rettigheter (Stray, 2011: 11–12). For at mennesker skal kunne delta i demokratiet på en selvstendig og fri måte, må de ha tilegnet seg kunnskaper og læring som legger grunnlag for deltagelse. Opprettholdelse og videreutvikling av et demokratisk samfunn er også derfor en pedagogisk utfordring (Stray, 2011: 12).

Demokratiopplæring er altså en svært viktig del av skolens rolle i samfunnet, og norske myndigheter har lang tradisjon for å inkludere demokratiopplæring i styringsdokumenter (Mikkelsen m.fl. 2001; Tønnessen 2003, sitert i Huang m.fl., 2017: 14). Med ny overordnet del av læreplanen som vil tre i kraft i 2020, blir demokrati og medborgerskap også ett av tre tverrfaglige temaer i skolen, og får slik fornyet oppmerksomhet og aktualitet (Utdanningsdirektoratet, 2018b). På bakgrunn av dette ønsker jeg i denne oppgaven å ta utgangspunkt i temaet demokratiopplæring i skolens samfunnsfag.

Opplæringslovens §1, formålsparagrafen, definerer skolens og lærernes samfunnsmandat. Der heter det blant annet at "opplæringa skal gi innsikt i kulturelt mangfald og vise respekt for den einskilde si overttyding. Ho skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte." (Opplæringslova, 1998, §1). Elevene skal også bli i stand til å mestre livene sine og til å delta i samfunnet. Hele skoleløpet skal med andre ord fremme og tilrettelegge for demokrati og demokratisk deltakelse, og en kan si at samfunnsfaget har fått en spesiell rolle i denne demokratiopplæringa. Det første som møter oss når vi ser på formålet for samfunnsfaget er:

I eit demokratisk samfunn er verdiar som medverknad og likeverd viktige prinsipp. Sentralt i arbeidet med samfunnsfaget står forståing av og oppslutning om grunnleggjande

menneskerettar, demokratiske verdiar og likestilling. Faget skal stimulere til og gje erfaring med aktivt medborgarskap og demokratisk deltaking. (Utdanningsdirektoratet, 2013).

Her nevnes det at samfunnsfaget skal gi forståelse for og oppslutning om demokratiske verdier, i tillegg til å stimulere til og gi erfaring med aktivt medborgarskap og demokratisk deltakelse. Dette kan knyttes til tre opplæringsnivåer eller -strategier til demokratisk medborgarskap, som Stray (2011: 107; 2012: 22) beskriver, og som er basert på Arthur og Wright 2001. Disse opplæringsnivåene vil jeg komme nærmere tilbake til og utdype senere.

1.2 Avgrensning og problemstilling

Demokratiopplæring er et svært stort og omfattende tema, og jeg har derfor vært nødt til å gjøre store avgrensninger av oppgaven. Lærebøker er et av hjelpemidlene lærere har i undervisninga, og flere forskere viser til dens betydning i skolehverdagen. Blant annet påpeker Koritzinsky (2014: 231) at nyere klasseromsforskning viser at de fleste læreres undervisning er sterkt lærebokstyrt, og at det er bøkene, og ikke læreplanene som oppfattes som pensum. Læreboka er det viktigste læremiddelet i elevenes møte med fagene, skriver Sætre (2015: 139), og også Børhaug & Christophersen (2012: 21) skriver at det er et vanlig synspunkt at læreboka styrer mye av undervisninga i samfunnskunnskap. Selv om det er dokumentert at læreboka ligger til grunn for mye av undervisninga, ligger ansvaret for at læreplanen følges opp allikevel hos den enkelte lærer og skole, og en bør derfor vurdere om læreboka som brukes oppfyller læreplanens mål (Sætre, 2015: 140).

Jeg har på bakgrunn av dette valgt å undersøke demokratiopplæring i nettopp et læreverk i samfunnsfag for mellomtrinnet, med utgangspunkt i et teoretisk perspektiv. Teoretiske perspektiv handler om å undersøke et fenomen ut fra en spesiell synsvinkel eller betraktningmåte (Christoffersen & Johannessen, 2012: 25), og i mitt tilfelle er perspektivet opplæringsnivåene *om*, *for* og *gjennom* demokrati. Disse nivåene kan identifiseres i læreplanen, og vil som nevnt bli utdypet senere i oppgaven. Læreverket jeg skal analysere er kalt *Globus 6*. Det er utgitt av Cappelen Forlag AS i 2007, og forfattet av Ivar Libæk, Trude Mathiesen, Rolf Mikkelsen og Øivind Stenersen. Begrunnelse for valg av læreverk vil bli gitt i metodekapittelet. Problemstillingen jeg har endt opp med i denne oppgaven er:

«I hvor stor grad er intensjonene om opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati inkludert i læreverk i samfunnsfag?»

Globus 6 er det spesifikke læreverket jeg skal undersøke, og min case, og underspørsmålet jeg vil bruke for å prøve å svare på problemstillingen er derfor: «På hvilken måte har lærebokforfatterne av Globus 6 oversatt de politiske intensjonene om opplæring *om, for* og *gjennom* demokrati inn i eget læreverk?».

1.3 Tidligere forskning

Jeg har ikke funnet forskning som undersøker undervisning eller lærebøker på mellomtrinnet knyttet til opplæring *om, for* og *gjennom* demokrati. Det er derimot gjennomført forskning på høyere årstrinn, og blant annet har Bratrud & Brekke (2016) undersøkt demokratiopplæring i lærebøker for tiende trinn. Deres funn viser at det er mye opplæring *om* demokrati i lærebøkene, mens det er underskudd på opplæring i holdninger, verdier og praktiske erfaringer, altså opplæring *for* og *gjennom* demokrati (22–23). I 2001 ble det også gjennomført en større undersøkelse kalt Civic Education Study, der lærere på ungdomstrinnet i den norske skolen ble spurt om demokratiopplæring. Denne undersøkelsen viste at nesten 80% av lærerne mente det ble lagt *mest vekt på* kunnskap om samfunnet i undervisninga (Mikkelsen m.fl., 2001: 228), noe som innebærer opplæring *om* demokrati. Dette til tross for at lærerne mente det *bør* legges mest vekt på kritiske tenkning, elevenes sosiale og politiske deltakelse og utvikling av verdier (Mikkelsen m.fl., 2001: 228). Kritisk tenkning, utvikling av verdier og deltakelse vil på den andre siden være knyttet til opplæring *for* og *gjennom* demokrati. Disse funnene kan ses i sammenheng med Heidi Biseths forskning på demokratiopplæring. Hun har intervjuet lærere og rektorer, og observert undervisning på ulike skoler. Lærerne i hennes undersøkelser sier blant annet at de mangler både kompetanse og tid til opplæring og undervisning i demokrati. Ifølge Biseth har ikke lærerne redskaper til hvordan de kan undervise i demokrati i praksis (Biseth, gjengitt i Nøra, 2010). Det er mulig å tenke seg at med manglende tid og kompetanse, vil det være lett å støtte seg til lærebøker i stor grad, og å nedprioritere praktisk opplæring *gjennom* demokrati, som muligens kan oppleves tidkrevende og utfordrende.

1.4 Oppgavens struktur

Videre i oppgaven vil det først komme et teorikapittel. Her vil det greies ut om generell teori knyttet til demokrati, og jeg vil også utdype de tre opplæringsnivåene *om, for* og *gjennom* demokrati. Deretter går oppgaven over i en metodedel der det redegjøres for blant annet

forskningsdesign og kvalitet på dataene. Videre kommer et analysekapittel, der jeg foretar en innholdsanalyse av to kapitler i *Globus 6*, med utgangspunkt i de tre nevnte opplæringsnivåene, og spørsmålet «På hvilken måte har lærebokforfatterne av *Globus 6* oversatt de politiske intensjonene om opplæring *om, for* og *gjennom* demokrati inn i eget læreverk?». Analysene vil til slutt sammenfattes og drøftes opp mot blant annet teori og tidligere forskning, før jeg skal forsøke å gi et svar på problemstillingen «I hvor stor grad er intensjonene om opplæring *om, for* og *gjennom* demokrati inkludert i læreverk i samfunnsfag?»

2.0 Teoretisk rammeverk

Dette kapittelet vil begynne med å ta for seg noe generell teori og begrepsavklaringer om demokratitemaet. Jeg vil også komme inn på det teoretiske perspektivet, og opplæringsnivåene, *om, for* og *gjennom* demokrati, som senere vil brukes i analysen av læreverket *Globus 6*.

2.1 Demokrati og medborgerskap - hva er det?

Begrepet *demokrati* kommer fra de greske ordene *demos* og *kratos*, som betyr *folk* og *styre*. Demokrati betyr altså folkestyre, og er en politisk styreform (Stray, 2011: 22). Det at vi er enige om at den politiske makten skal være hos folket, og at vi må velge noen til å styre på vegne av oss, betyr ikke at vi har en lik forståelse av hvordan dette skal skje. Demokratibegrepet kan tolkes på ulike måter, og det finnes ulike syn på hvor viktig det er at folk engasjerer seg i styre (Rønning & Lesjø, 2015: 90). Tolkningen som legges til grunn for den politiske praksisen i et land, vil også påvirke forventningene til borgernes *medborgerrolle* (Stray, 2011: 21). Et samfunn som ikke har medborgere, er ikke demokratisk (Stray, 2011). Medborgerskap omfatter rettigheter, deltagelse og politisk kultur, og det handler også om hvordan borgerne forholder seg til sine medborgere (Strømsnes, 2003: 15).

Medborgerskapsbegrepet har utgangspunkt i det engelske "citizenship", og kan oversettes til norsk på ulike måter (Strømsnes, 2003: 16). Vi kan skille mellom citizenship som status og rolle, der status vil si statsborgerskap, som først og fremst er et juridisk begrep som gir visse rettigheter. Citizenship som rolle vil vi kunne oversette med samfunnsborger eller medborger, og rollen påvirkes altså av det enkelte samfunnets politiske, sosiale og kulturelle forhold og forventninger. Statusforståelsen er begrenset til å gjelde individets rettigheter, som stemmerett

og rett til utdanning, mens rolleforståelsen også har en verdi- og handlingsdimensjon, som for eksempel deltakelse i demonstrasjoner, sivil ulydighet og aktiv påvirkning (Stray, 2011: 19–20; Stray, 2011: 47). De ulike forståelsene kan knyttes opp mot opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati, noe jeg vil komme tilbake til i drøftingsdelen.

Som nevnt er det ulike syn på hvor viktig det er at folket engasjerer seg. Noen mener det er viktig at de beste styrer, altså at det er noen få som styrer med folkets støtte, slik at massene slipper å engasjere seg for mye (Rønning & Lesjø, 2015: 90). På den andre siden er det mange som mener at "det er med demokrati som med muskler; de må trimmes for å holdes ved like" (Rønning & Lesjø, 2015: 90). Gjennom å delta lærer den enkelte også å være en demokratisk borger, og man vil identifisere seg med systemet. Med utgangspunkt i dette synet krever et velfungerende demokrati betydelig aktivitet fra borgernes side, og deltakelse er et mål i seg selv (Rønning & Lesjø, 2015: 90). Dette har vært et ganske utbredt synspunkt i Norge, noe vi også kunne se da vi så på noen av styringsdokumentene for skolen i innledinga.

2.2 Opplæring om, for og gjennom demokrati

Det finnes som nevnt ulike opplæringsnivåer til demokrati. Tanken bak opplæringsmodellen som er basert på Arthur og Wright 2001 er at demokratisk medborgerskap kan læres, og at det bør inkludere læring *om* demokratiet, læring *for* demokratisk deltakelse og læring *gjennom* demokratisk deltakelse (Stray, 2011: 107; Stray, 2012: 21). Opplæring *om* demokrati dreier seg om kunnskaper om demokratiets historie og dets organisering (Stray, 2011: 107). Denne læringen kan vi knytte til statusdimensjonen ved medborgerbegrepet, da den gir elevene kunnskap om rettigheter og forpliktelser i det norske samfunnet (Stray, 2011: 108). Det innebærer også undervisning om det politiske systemet i Norge og internasjonal politikk, og fører til testbar kunnskap hos elevene. Målet med opplæringen om demokrati er å gi elevene forståelse og kunnskap om samfunnet som gjør dem til informerte borgere (Stray, 2012: 22). Dermed kan vi knytte den tidligere nevnte delen av sitatet fra formålet med samfunnsfaget som dreier seg om å gi elevene forståelse av demokratiske verdier til dette opplæringsnivået.

Neste nivå er læring *for* demokrati. Denne opplæringen skal styrke elevenes verdi- og holdningskompetanse, altså bidra til forankring i demokratiske og menneskerettslige verdier, og la elevene utvikle evne til kritisk tenkning over blant annet egne holdninger og den politiske kulturen de er en del av. De skal få kompetanse i kommunikasjon og i å undersøke

ting fra ulike sider (Stray, 2011: 107–108; Stray, 2012: 22–23). At samfunnsfaget skal gi *oppslutning om* blant annet demokratiske verdier, kan dermed knyttes til opplæring *for* demokrati. Blant de mest sentrale verdiene i et demokratisk samfunn, er frihet og likhet (Stray, 2011: 22). Det siste nivået dreier seg om opplæring *gjennom* aktiv demokratisk deltakelse, og skal bidra til at elevene utvikler ferdigheter som gjør dem i stand til å delta i demokratiske prosesser og handle ansvarlig (Stray, 2011: 108; Stray, 2012: 22). Elevene får en annen forståelse av demokrati gjennom å være deltakende selv (NOU 2011:20: 22). Også dette nivået kan vi se igjen i sitatet fra formålsparagrafen for samfunnsfaget, der det står at faget skal stimulere til og *gi erfaring med* demokratisk deltakelse. Eksempler på hvordan slik opplæring kan foregå, er ved å ha avstemninger og debatter i klasserommet, skrive leserbrev til lokalavisa og å delta i elevrådsarbeid. Ikke minst vil et svært dagsaktuelt eksempel være å delta i de pågående klimastreikene, arrangert av skoleelever verden over, inspirert av den svenske 16-åringen Greta Thunberg. Selv om skolene ikke arrangerer dette, er det en gyllen mulighet for opplæring *gjennom* demokrati og en gavepakke til lærerne, også med tanke på refleksjoner og mulige samtaler med elevene om demokratiet og dets betydning for tidligere og framtidige endringer i samfunnet.

Dersom vi ser på kompetansemålene for 7. årstrinn, er det spesielt tre som er knyttet opp mot demokrati og medborgerskap. Det gjelder målene om at eleven skal kunne "gjøre rede for de viktigste maktinstitusjonene i Norge og deres hovedoppgaver, og diskutere forskjeller mellom å leve i et demokrati og i et samfunn uten demokrati", "gjøre rede for hva et politisk parti er, og diskutere noen sentrale motsetninger mellom de politiske partiene i Norge" og "gjøre rede for hvilke muligheter, plikter og rettigheter barn og unge har til medvirkning" (Utdanningsdirektoratet, 2013). Av disse er det kun det første målet som var gjeldende i 2007 da *Globus 6* ble utgitt. En kan allikevel se en tendens her til at det er opplæring *om* demokrati som vektlegges i kompetansemåla. Det kan samtidig sies å være glidende overganger mellom de tre opplæringsnivåene. For eksempel kan kunnskap om demokratiet føre til oppslutning om demokratiet som styreform, ved at en kan lære om demokratiske verdier, og kanskje se at det er verdier en setter høyt personlig. I formålet for samfunnsfag heter det også at: «Kunnskap om samfunn og politikk har verdi i seg sjølv, og er samtidig ein føresetnad for demokratisk deltaking.» (Utdanningsdirektoratet, 2013). Kunnskapen *om* demokrati legger altså grunnlaget for deltagelse (Stray, 2011: 108).

3.0 Metode

3.1 Forskningsdesign

I forskningsoppgaver er det problemstillingen som styrer valg av metode (Christoffersen & Johannessen, 2012: 29). For å kunne undersøke denne oppgavens problemstilling om i hvor stor grad intensjonene om opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati er inkludert i læreverk i samfunnsfag, vil jeg gjennomføre en type kvalitativ dokumentanalyse. Jeg har valgt å bruke læreverket Globus 6 som case for å undersøke problemstillingen, og har som nevnt tidligere derfor underspørsmålet «På hvilken måte har lærebokforfatterne av Globus 6 oversatt de politiske intensjonene om opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati inn i eget læreverk?». I kvalitativ forskning arbeides det med kilder som gir tolkninger i form av ord, i motsetning til kvantitative metoder som innebærer arbeid med tall (Nyeng, 2012: 71). Begrepet dokument brukes om alle skriftkilder som er relevant for forskeren. Dokumenter kan være selve objektet for forskningen eller kilder til forskningen, og de kan være både hovedkilder og tilleggsdata (Christoffersen & Johannessen, 2012: 87). I denne studien er læreverket Globus 6 hovedkilden og objektet for forskningen min, i tillegg til at jeg bruker andre dokumenter som bøker, artikler og styringsdokumenter som bakgrunnsinformasjon og kilder til forskningen, for å undersøke problemstillingen og temaet demokratiopplæring i skolen. Valget falt på læreverket *Globus 6* av flere årsaker. Det er brukt på flere skoler jeg har vært innom, og har derfor gitt meg et inntrykk av at det er utbredt og mye brukt på ulike skoler. Globus 6 er også et av de nyeste læreverkene jeg kunne finne for mellomtrinnet i samfunnsfag, og det tar opp demokratitemaet eksplisitt i et par kapitler. Jeg vil altså foreta en innholdsanalyse av deler av læreverket, med utgangspunkt i opplæringsnivåene *om*, *for* og *gjennom* demokrati, som jeg redegjorde for i teorikapitlet. Dette hører til det som kalles deduktiv metode, da teorien kommer først (Christoffersen & Johannessen, 2012: 27), og jeg tar utgangspunkt i fastsatte kategorier. Ved at mitt teoretiske perspektiv er modellen om opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati, vil andre aspekter ved demokratiopplæring bli utelatt i denne oppgaven. Andre perspektiver en kunne hatt til temaet er for eksempel hvilke demokratitradisjoner en kan finne i læreverk, og hvordan og i hvilken grad lærebøkene og skolens organisering legger opp til at elevene skal bli aktive medborgere.

3.2 Operasjonalisering

For å kunne gjennomføre en innholdsanalyse med utgangspunkt i de tre opplæringsnivåene, er det nødvendig å gjøre nivåene mer konkrete, ved å gjennomføre en operasjonalisering. Operasjonalisering handler om prosessen fra det generelle til det konkrete, og om å gi nøkkelbegreper et meningsinnhold (Christoffersen & Johannessen, 2012: 32). Selv om begrepene opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati ikke nevnes eksplisitt i læreboktekstene, er det mulig å identifisere de ulike opplæringsnivåene dersom vi er bevisst på hva som kjennetegner de ulike kategoriene. Når det gjelder opplæring *om* demokrati vil jeg undersøke om læreboka tilrettelegger for læring om kjennetegn på demokratiske samfunn, om demokratiets organisering og historie, om det politiske systemet, og om rettigheter og forpliktelser i demokratiet. På bakgrunn av at dette opplæringsnivået rommer mye og er svært vidt, vil jeg dele det inn i underkategoriene opplæring om demokratiets *historie*, læren om *rettigheter/forpliktelser* i demokratiet og opplæring om demokratiets *organisering*. Innenfor demokratiets organisering vil kjennetegn på demokratiske samfunn og det politiske systemet være inkludert. Kategorien opplæring *for* demokrati innebærer at elevene skal bli kritiske tenkere, at de skal lære å kommunisere, og at de skal slutte opp om demokratiske verdier. Jeg vil se om læreverket tilrettelegger for dette, for eksempel ved at elevene skal undersøke saker fra flere sider, og ved å vise viktigheten av demokratiske verdier. Det siste opplæringsnivået, læring *gjennom* demokrati, skal gi elevene ferdigheter og erfaringer i aktiv demokratisk deltakelse som gjør dem i stand til å delta i demokratiske prosesser, og jeg vil se om lærebokforfatterne bidrar til dette ved for eksempel å gi elevene øvelse i å diskutere, debattere og å skrive leserinnlegg.

3.3 Kvalitet på data

Når jeg skal analysere læreverket, vil jeg systematisk gå gjennom kapitlene i læreboka for å undersøke hvilket innhold som hører inn under de tre opplæringsnivåene. En kan stille spørsmål om hvor pålitelig dataen er, noe som kalles reliabilitet. Reliabilitet dreier seg om nøyaktigheten av undersøkelsers data, blant annet hvordan de samles og bearbeides (Christoffersen & Johannessen, 2012: 23). For å teste datas holdbarhet eller reliabilitet, kan flere forskere undersøke samme fenomen. Dersom flere får samme resultat er det tegn på høy reliabilitet, interreliabilitet (Christoffersen & Johannessen, 2012: 23). I denne forskningsoppgaven vil kanskje to forskere tolke de tre opplæringsnivåene ulikt, og dermed analysere og tolke datamateriale på forskjellige måter. Jeg har derfor forsøkt å være så konkret som mulig i operasjonaliseringen, for å vise hva jeg har lagt til grunn som

analyseredskap. Det er allikevel muligheter for at andre som skulle gjennomført samme analyse ikke ville nevnt akkurat de samme tingene som jeg vil gjøre, da subjektivitet kan gjøre at en kanskje finner noen innholdsmomenter mer relevant enn andre. Med tanke på at casen i denne oppgaven er et konkret læreverk, vil det være begrensede muligheter til generalisering og overførbarhet av studien, og til å besvare den mer generelle problemstillingen. Generaliserbarhet dreier seg om en undersøkelses gyldighet utover tilfellene som er utforsket (Tjora, 2017: 258). En kan med andre ord ikke legge til grunn at alle læreverk i samfunnsfag for mellomtrinnet vil ha det samme fokuset og samme balanse mellom de ulike opplæringsnivåene, som jeg vil finne i *Globus 6*, og en kan derfor ikke si noe om hvordan læreverk generelt inkluderer opplæring *om, for* og *gjennom* demokrati. Allikevel har jeg på grunn av oppgavens omfang vært nødt til å avgrense i stor grad. Dersom jeg hadde hatt mer tid og ressurser burde flere læreverk på mellomtrinnet vært undersøkt, for å se om en finner de samme resultatene, eller om andre lærebokforfattere har hatt et annet fokus i tolkningen av læreplanen og i arbeidet med å overføre læreplanens intensjoner til eget læreverk. Videre skal vi nå gå over til analysen av det valgte læreverket, *Globus 6*, med utgangspunkt i opplæringsnivåene *om, for* og *gjennom* demokrati.

4.0 Analyse og tolkning

Dette kapittelet vil bestå av både deskriptiv, altså beskrivende, og fortolkende analyse av læreverket. Analysen vil være beskrivende og fortolkende om hverandre, ved at jeg vil beskrive enkeltdeler av innholdet i kapittelet og fortløpende tolke hvilke opplæringsnivåer de hører til under. Analyseverktøyet jeg bruker er som nevnt modellen om opplæring *om, for* og *gjennom* demokrati. Jeg har valgt å organisere analysen i underkapitler etter læreboktekst og oppgaver, i stedet for å organisere den i underkapitler ut i fra de tre opplæringsnivåene. Dette fordi nivåene som nevnt i teoridelen kan ha glidende overganger, og noe innhold vil kunne tilhøre flere opplæringsnivåer.

4.1 Globus 6 Samfunnsfag

I *Globus 6 Elevbok* (Libæk, Mathiesen, Mikkelsen & Stenersen, 2007a) skal jeg se på to kapitler som er knyttet til demokrati. Det vil antakelig være flere kapitler som indirekte kan knyttes til demokrati og medborgerskap, men jeg har valgt å fokusere på de to som tar opp demokratitemaet mer eksplisitt. Det første kapittelet heter *Samfunn med og uten demokrati* og består av 10 sider. Det andre er kalt *Hvordan blir landet vårt styrt?* og består av 24 sider.

Begge kapitlene inneholder av blant annet både løpende tekst, skjønnlitterære tekster, tekstbokser, bilder og oppgaver. For problemstillingen jeg skal se på, altså hvordan lærebokforfatterne har behandlet læreplanens føringer om opplæring *om, for og gjennom* demokrati, vil det være mest interessant å se på den løpende teksten og oppgavene, og det er derfor dette jeg vil ha mest fokus på. Jeg vil også se på hva lærerveiledninga, Lærers bok (Libæk, Mathiesen, Mikkelsen & Stenersen, 2007b), skriver angående de nevnte kapitlene som supplement til elevboka, for at lærebokforfatterens intensjoner om arbeidet med læreverket skal komme tydeligere fram.

4.2 Samfunn med og uten demokrati

4.2.1 Teksten i elevboka

I dette kapitlet forteller Libæk m.fl. (2007a) først om demokrati og hva det betyr: «Demokrati betyr folkestyre. Det vil si at folk skal være med på å styre. Dette gjør de ved å stemme når det er valg.» (s.5). Her får elevene en forklaring på selve demokratibegrepet og hva det innebærer, og kan derfor sies å være i underkategorien opplæring om demokratiets *organisering*. Forklaringen på at folket styrer ved å stemme ved valg kan en si er informasjon om en rettighet folket har i demokratiske samfunn, og kanskje en forpliktelse også, med tanke på hvordan setningen er formulert her: «dette gjør de», i stedet for «dette kan de gjøre». Denne delen kan derfor høre til i kategorien opplæring om *rettigheter/forpliktelser* i demokratiske samfunn. Som nevnt i operasjonaliseringa tilhører disse underkategoriene opplæringsnivået *om* demokrati.

Videre skrives det om flere kjennetegn ved demokratiske samfunn, blant annet at de har felles lover, politisk frihet, trykkefrihet og ytringsfrihet:

I et demokratisk samfunn har innbyggerne stor frihet, så lenge de holder seg til de lovene som gjelder. De har politisk frihet, som betyr at de har rett til å mene hva de vil i politiske saker. Man kan delta i hvilke organisasjoner og foreninger man vil, og dette kaller vi forsamlingsfrihet. Et annet kjennetegn på et demokrati, er trosfrihet. Med det mener vi retten til å tro på det man vil.

Trykkefrihet og ytringsfrihet er svært viktig i demokratiske samfunn. Det gir innbyggerne rett til å uttrykke det de mener, og til å skrive og trykke synspunktene sine.

(Bilde hentet fra Globus 6: 5)

Også dette vil jeg si at i stor grad dreier seg om opplæring i *rettigheter/forpliktelser* i demokratiske samfunn. Vi hører om mange ulike rettigheter innbyggerne i demokratier har. Dette vil også føre til kunnskap som er testbar hos elevene senere.

Deretter kommer vi til en del som omhandler Norge under andre verdenskrig, og om at tyskerne angrep og okkuperte Norge. Det er brukt sentrale demokratiske kjennetegn som mellomoverskrifter, for eksempel folkestyre, politisk frihet og demokratisk rettsvesen. I teksten får elevene vite hvordan det var under krigen, og dermed kunnskap om kjennetegn på ikke-demokratiske samfunn (Libæk m.fl., 2007b: 35). Dette kan ses i sammenheng med kompetansemålet nevnt tidligere, som går ut på at elevene skal kunne diskutere forskjeller mellom å leve i et samfunn med og uten demokrati. En kan også si at dette hører til i underkategorien opplæring om demokratiets *historie*, da vi får lære om hvordan det var da demokratiet ble utfordret av nazistene. I Lærerens bok kan vi lese at hensikten ikke er å undervise om krigen i seg selv, men å vise hvordan det kan være når et samfunn ikke blir styrt etter demokratiske prosesser. Målet er å gi elevene forståelse av ulikheter i et demokrati og et ikke-demokratisk samfunn (Libæk m.fl., 2007b: 34). Når målet er å gi elevene *forståelse*, kan vi knytte dette til opplæring *om* demokrati, da dette opplæringsnivået innebærer å gi elevene kunnskaper og forståelser som gjør dem til informerte borgere.

I elevboka legges det vekt på at tyskerne var nazister, og styrte på en måte som ikke var demokratisk. Den folkevalgte regjeringen Norge hadde fra før ble avsatt, og nazistene dannet en ny regjering som ikke var valgt av folket. De brukte også vold for å oppnå det de ønsket (s.6), og 1100 lærere ble arrestert og satt i fangeleir da de protesterte mot nazistene (s.7). I tillegg til at denne delen av teksten bidrar til opplæring i testbar kunnskap om *historiske* forhold og hvordan et ikke-demokratisk styre kan være, vil jeg også påstå at dette kan være i kategorien opplæring *for* demokrati. Opplæring *for* demokrati innebærer som nevnt tidligere blant annet at elevene skal få forankring i demokratiske verdier. Lærebokforfatterne bruker her negativt ladede ord som for eksempel angrep, vold, forbud, tvang, arrestere, fangeleir og flykte, og setter de i sammenheng med hvordan ting kan bli dersom et samfunn ikke er demokratisk styrt. Dette kan føre til at elevene vil se verdien av demokratiet, og dermed til oppslutning om demokratiet og demokratiske verdier som for eksempel politisk frihet.

Videre skrives det at avisene ble sensurert av tyskerne, slik at ingen fikk skrive noe negativt om nazismen, og etter hvert ble det også forbudt å høre på radio (s.8). De som ble tatt for å gjøre det likevel kunne bli arrestert og få dødsstraff (s.9). Under krigen skriver Libæk m.fl. (2007a) at folk kunne bli arrestert og dømt uten å få forklare seg for en domstol, og jødene kunne bli arrestert uten at de hadde gjort noe galt, kun fordi de var jøder (s.11). Også denne delen vil jeg si faller inn under kategorien opplæring *for* demokrati. Gjennom å høre om hvordan mange demokratiske rettigheter vi tar for gitt i dag ble frarøvet folk under andre verdenskrig, og hvordan det kunne påvirket hverdagslivet deres i stor grad, vil det antakelig gjøre at elevene setter pris på kjennetegn ved demokratiet som yringsfrihet, trykkefrihet og et demokratisk rettsvesen der det er likhet for loven. Det kan videre føre til at elevene internaliserer disse verdiene som sine egne og slutter opp om dem.

4.2.2 Oppgaver i elevboka

På siste side (s.13) i kapittelet *Samfunn med og uten demokrati* finner vi 16 oppgaver, som er delt inn i tre ulike kategorier. Kategoriene er «les og svar»-oppgaver (8), «gjør og lær»-oppgaver (6) og «gå videre»-oppgaver (2). Les og svar-oppgavene er det vi kan kalle faktaspørsmål, og elevene kan finne svar på disse i teksten. Et eksempel er «Hva kjennetegner et demokratisk samfunn? Nevn minst tre kjennetegn». Disse oppgavene er knyttet til opplæring *om* demokrati, da elevene har fått kunnskaper om demokrati (og ikke-demokratier) og nå blir testet i denne kunnskapen, slik kunnskap om demokrati nettopp kan testes. Gjør og lær-oppgavene er av en mer praktisk form, og elevene skal blant annet skrive stikkord, gjenfortelle, lage veggaviser og forklare hvorfor de lærer om den andre verdenskrigen. En del av disse oppgavene er også knyttet til opplæring om demokratiet, med tanke på at elevene blant annet skal skrive stikkord fra avsnittet om yrings- og trykkefrihet, uten videre refleksjon rundt temaet. Men oppgave 9 kan derimot bidra til at elevene reflekterer mer over hvorfor de lærte om andre verdenskrig, og at de ser verdien av å ha et demokratisk og fritt samfunn, og derav føre til oppslutning om demokratiske verdier og opplæring *for* demokrati.

4.2.3 Lærerens bok om kapittelet

I tillegg til oppgavene i elevboka, har Lærerens bok også forslag til noen mer praktiske øvelser, og utdyper hvordan man kan jobbe med lærestoffet. For eksempel legger forfatterne opp til en parøvelse i saklig diskusjon og argumentasjon, der en elev skal være for nazismen og den andre i mot (Libæk m.fl., 2007b: 35). Denne oppgaven kan sies å falle inn under flere av opplæringsnivåene for demokrati. For det første gir øvelsen opplæring *gjennom* demokrati,

da dette er en praktisk øvelse som gir elevene ferdigheter i å delta i demokratiske prosesser. Både evne til å delta i debatter og å kunne diskutere og argumentere saklig er viktige ferdigheter å ha for å kunne delta og være en aktiv medborger i demokratiet. Øvelsen kan også bidra til opplæring *for* demokrati, ved at elevene kan få øvelse i å se flere sider av en sak, og kritisk tenke over den politiske kulturen de er del av. Også kompetanse i å kommunisere vil bli trent ved å gjennomføre denne diskusjonsoppgaven, som også faller inn under opplæring *for* demokrati.

På side 36 er det også nevnt noen spørsmål som for eksempel kan brukes i samtale med elevene, eller gis som oppgaver. Elevene skal blant annet reflektere over hva som kan skje i et samfunn når demokratiske prinsipper ikke gjelder, og hvordan livet til menneskene som opplever det kan bli. Antakelig vil elevene se verdien av å ha et demokratisk samfunn med kjennetegnene som følger med, som ytringsfrihet og politisk frihet, og slik sett kan samtalen/oppgaven bidra til forankring i demokratiske verdier - og opplæring *for* demokrati. Læreren bok inneholder også noen arbeidsark tilhørende kapittelet. Arkene består av kryssord og faktaspørsmål, og går under opplæringsnivået *om* demokrati, da de tester elevenes kunnskaper om blant annet demokratiets *historie* og *rettigheter* i demokratiet.

4.3 Hvordan blir landet vårt styrt?

4.3.1 Teksten i elevboka

Libæk m.fl. (2007a) starter kapittelet med å ta opp demokratibegrepet som også ble nevnt i forrige kapittel, og hva dette innebærer. De skriver at vi har ordninger i samfunnet som skal sikre at folket får være med å styre, blir hørt og behandlet rettferdig, og at Stortinget, regjeringen og domstolene er eksempler på slike (s.15). Videre blir det beskrevet mer inngående hva det vil si med monarki, og hvordan dette fungerer i Norge, og vi får også lese om hvordan Stortinget er organisert og hvordan representantene blir valgt (s.15-17). En kan si at disse beskrivelsene går under opplæringskategorien opplæring om demokratiets *organisering*, da vi både får innsikt i organisering og i det politiske systemet i Norge. Denne delen kan også knyttes til kompetansemålet nevnt tidligere, som dreier seg om at elevene skal kunne gjøre rede for de viktigste maktinstitusjonene i Norge og deres hovedoppgaver. På side 16 er det en egen tekst kalt *1814*, som forteller om hvordan Norge fikk sin egen grunnlov underskrevet 17. mai 1814. Tidligere hadde det vært danskekongen som bestemte, men nå skulle folket få mer å si, og kunne stemme på hvem som skulle få sitte på Stortinget. Dette

«var starten på at Norge ble et demokratisk land», skriver Libæk m.fl. (2007a:16). Denne delen vil havne under kategorien opplæring om demokratiets *historie*, med tanke på at vi får historien rundt 1814. Ved å fortelle om at folket fikk stemmerett da Norge ble demokratisk, er dette også opplæring om *rettigheter* befolkningen i demokratiske samfunn har. Slik kan denne delen kategoriseres både i opplæring om *rettigheter* og *historie*, som begge som nevnt hører til under opplæringsnivået *om* demokrati.

Videre fortsetter kapittelet med å ta opp Stortingets og regjeringens oppgaver, og ved at elevene får informasjon og kunnskap om det politiske systemet, vil dette høre til i opplæring om demokratiets *organisering*. Noe av det som nevnes når det gjelder Stortingets oppgaver, er at det er Stortinget som bestemmer hva den norske statens penger skal brukes til, og at disse pengene skal fordeles på mange ulike områder, blant annet lister Libæk m.fl. (2007a) opp skoler, sykehus og miljøvern. Denne delen av teksten kan muligens også gjøre elevene bevisste på at politikk og demokrati påvirker hverdagslivet deres, og dermed bli interessert i å bruke rettighetene sine og å påvirke der de kan, altså opplæring *for* demokrati og demokratiske verdier. Her blir det tydelig at opplæring *om* og *for* demokrati fort flyter over i hverandre, og det kan være utfordrende å plassere innhold innenfor bare én kategori. Det blir videre vist til at stortingsrepresentantene blir valgt fra politiske partier, og hva politiske partier er: «Et politisk parti er en gruppe mennesker som har samme mening i viktige politiske saker» (s.21). Også disse opplysningene vil høre til opplæring *om* demokrati da de fører til testbar kunnskap. De gir informasjon også informasjon om det politiske systemet i Norge, og vil slik tilhøre underkategorien opplæring om demokratiets *organisering*.

De siste sidene av delkapittelet omhandler valg, og det blir blant annet skrevet at alle over 18 år har stemmerett (Libæk m.fl., 2007a: 22). Dette gir informasjon om en rettighet folket i demokratier har, og hører derfor til kategorien opplæring om *rettigheter/forpliktelser* i demokratiske samfunn. Vi får også lese en fortelling fra et valglokale en kan se på bildet nedenfor.

I valglokalet

Ina og far nærmer seg gymsalen på skolen. I dag er det valg, og Ina får være med far når han går inn i gymsalen for å stemme. Ina kikker seg nysgjerrig rundt. Nå er det annerledes her enn det pleier å være! Far må først levere valgkortet sitt, slik at vaktene kan sjekke at han står i manntallet. Manntallet er en liste med navn på alle dem som kan stemme. Når det er gjort, går far videre for å ta en stemmeseddel. Ina leser på sedlene: «Det norske Arbeiderparti», «Senterpartiet»... Det er en liste for hvert av de politiske partiene. Ina ser at det står mange navn på hver liste, men rekker ikke å lese alt før far går videre. De kommer til noen små avlukker. Far går inn i et av

dem. Der putter han en stemmeseddel i en konvolutt. Ina lurar på hvilken stemmeseddel han velger! Far er raskt ferdig, og på veien ut stikker han konvolutten ned i en kasse med en smal sprekk. En mann står vakt ved siden av stemmeurnen, som kassen blir kalt. Han nikker og smiler til dem i det de går ut av gymsalen. Ute i skolegården spør Ina: «Hvorfor måtte du gå inn i det avlukket for å legge stemmeseddelen i konvolutten?» «Fordi det er hemmelig valg,» svarer far. «Ingen andre skal vite hva jeg stemmer på. Men kom nå, vi skal hjem og se valgsendingen på tv. Jeg er spent på resultatet!»

(Globus 6: 24)

Ved å lese denne fortellingen kan elevene få en følelse av at det å stemme er noe viktig som alle voksne gjør, blant annet fordi faren i fortellingen sier at han er spent på resultatet. Dette kan sies å være opplæring *om* demokrati fordi det både viser en rettighet innbyggerne har, og noe som kanskje oppleves som er forpliktelse også, og hører dermed til underkategorien opplæring *om rettigheter/forpliktelser* i demokratiske samfunn. Dersom elevene får verdier om at det er viktig å stemme og delta i demokratiske prosesser ved å lese denne fortellingen, vil det også være opplæring *for* demokrati.

Kapittelet fortsetter med å fortelle om kommunestyret, fylkestinget, straffesaker, retten, sivile saker og demokratiske rettsvesen. De nevnte tingene går over flere sider og har sine egne underoverskrifter. De gir mye faktakunnskap om de ulike områdene, for eksempel skrives det «Når det er kommune- og fylkestingsvalg, blir det også valgt representanter som skal sitte i fylkestinget» (s.28). På grunn av plassbegrensning vil jeg ikke gå i dybden på disse tekstene, men de er i stor grad knyttet til opplæring i det politiske systemet i Norge, og hører dermed til opplæring *om* demokratiets *organisering*. Tekstene gir også informasjon om *rettigheter* i demokratiske samfunn: «De tiltalte får ha med seg en forsvarer i retten», og hører dermed til

denne underkategorien av opplæring *om* demokrati. Allikevel kan vi se noen eksempler her på det som kanskje vil gå under opplæring *for* demokrati. Ved at elevene får vite at ingen kan dømmes eller bli satt i fengsel uten at saken deres har vært i retten, og at alle har rett til å forklare seg (s.33), kan de oppleve å se verdien og viktigheten av å ha et demokratisk rettsvesen. Slik vil elevene antakelig få holdninger og verdier som støtter opp om demokratiet.

Den siste delen av kapittelet tar opp temaet «Massemedier – den fjerde statsmakt». Det blir igjen tatt opp hva ytringsfrihet er, og at dette er nødvendig for at vi skal ha frie medier, der ulike meninger får komme fram (s.36). Ved at det blir vist til nødvendigheten av ytringsfrihet med dette eksempelet, kan det føre til oppslutning blant elevene rundt den demokratiske verdien ytringsfrihet, og dermed være opplæring *for* demokrati. Libæk m.fl. (2007a: 37) skriver også om hvordan mediene kan skape inntrykk som ikke er helt korrekte ved å skrive mye om og vinkle enkelte saker på bestemte måter. Også dette kan sies å være opplæring *for* demokrati, da elevene kan bli mer kritisk bevisste til samfunnet de er en del av og inntrykkene de får fra omgivelsene rundt seg.

4.3.2 Oppgaver i elevboka

På side 25 i kapittelet *Hvordan blir landet vårt styrt?* er det 21 oppgaver, delt i de samme tre kategoriene som i forrige kapittel, altså «les og svar»-oppgaver (7), «gjør og lær»-oppgaver (10) og «gå videre»-oppgaver (4). I les og svar-oppgavene finner vi faktaspørsmål av typen «Hvilke oppgaver har Stortinget?», som er knyttet til opplæring *om* demokrati, da elevene har fått kunnskaper om demokratiets *organisering* og det politiske systemet som er testbar. Noen av gjør og lær-oppgavene vil derimot gå under kategoriene opplæring *for* og *gjennom* demokrati. Oppgave 12 handler om at elevene skal diskutere hvorfor mange voksne bruker stemmeretten sin, hvorfor noen lar være å stemme og hva elevene selv synes det er riktig å gjøre (Libæk m.fl., 2007a: 25). Med tanke på at opplæring *for* demokrati innebærer evne til kritisk tenkning over egne holdninger og samfunnet de er en del av og evne til kommunikasjon, vil jeg si at den nevnte oppgaven går inn under dette opplæringsnivået. Ved å diskutere deltakelse i demokratiet med andre, kan elevene både bli bevisst på egne holdninger, de kan lære å se saker fra flere sider og få øvelse i kommunikasjon. Ved å eksplisitt uttrykke begrunnelser for hva de synes det er riktig å gjøre, og ved å lytte til andre, kan elevene kanskje også se verdien av medvirkning. Dermed vil oppgaven kunne føre til

opplutning om demokratiske verdier – og også på denne måten være opplæring *for* demokrati.

I oppgave 14 skal elevene finne frem til ulike meninger om en sak, og spille en tv-debatt der en er programleder og de andre er politikere (Libæk m.fl., 2012: 25). Denne oppgaven faller inn under opplæring både *for* og *gjennom* demokrati. Det er opplæring *for* demokrati da elevene får undersøke flere sider av en sak, og fordi de får øvelse i kommunikasjon gjennom å spille tv-debatten. Oppgaven gir også opplæring *gjennom* demokrati, fordi elevene lærer gjennom å delta aktivt i et demokratisk fellesskap. De får øvelse i å debattere og bruke ytringsfriheten; ferdigheter som kan gjøre dem i stand til å delta i demokratiske prosesser. Videre er det flere oppgaver på side 34, og også her er det overvekt av oppgaver knyttet til opplæring *om* demokrati. Blant annet ser vi oppgaver som «Hva er en straffesak?» og «Undersøk: Hva heter ordføreren i din kommune, og hvilket parti tilhører hun eller han?». Disse oppgavene krever og gir kunnskap om det politiske systemet og dets organisering i Norge, og går derfor som nevnt under opplæringskategorien om demokratiets *organisering*, og dermed opplæring *om* demokrati. Men også her finnes det i hvert fall én oppgave som kan knyttes til opplæring *for* og opplæring *gjennom* demokrati. I oppgave 11 skal elevene finne ulike argumenter i en sak som gjelder deres kommune, dele seg inn i ulike politiske partier og spille en kommunestyredebat (Libæk m.fl., 2007a: 34). Her får elevene erfaring i å delta aktivt i demokratiet, i tillegg til at de får øvelse i kommunikasjon og i å undersøke en sak fra ulike sider; altså opplæring *gjennom* og *for* demokrati.

På helt siste side i kapittelet kan vi finne oppgaver knyttet til medietemaet (Libæk m.fl., 2007a: 39). I likhet med både oppgaver fra det første kapittelet jeg så på, og tidligere oppgaver i dette kapittelet, ser det ut til at de fleste oppgavene knytter seg til opplæringsnivået *om* demokrati, med faktaspørsmål som «Hva er ytringsfrihet?». Dette spørsmålet tilhører også underkategorien opplæring *om rettigheter/forpliktelser* i demokratiet. Oppgave 3 kan derimot ses i sammenheng med opplæring *for* demokrati, da elevene skal reflektere over hvordan ytringsfrihet er viktig for mennesket og samfunnet. Opplæring *for* demokrati skal blant annet bidra til forankring i demokratiske verdier, og det å reflektere over hvilke måter ytringsfriheten er viktig på, kan bidra til nettopp dette. I oppgave 10 skal elevene velge ut en sak de synes er viktig og skrive et leserinnlegg der de uttrykker sin mening om den. Denne oppgaven gir elevene opplæring *gjennom* aktiv demokratisk deltakelse.

4.3.3 Læreren bok om kapittelet

Læreren bok utdyper som nevnt tidligere hvordan man kan jobbe med de enkelte kapitlene, og gir mer innsikt i lærebokforfatterens intensjoner rundt arbeidet med elevboka. Både i Læreren bok og i elevboka er det nevnt læringsmål for elevene. Et læringsmål sier for eksempel at elevene skal lære «hva Stortinget og regjeringen gjør» (Libæk m.fl., 2007b: 41), og en kan si at alle læringsmålene er faktaorienterte og kunnskap elevene kan testes i, og dermed knytta til opplæring *om* demokrati. Ingen av målene dreier seg om evne til kritisk tenkning, kommunikasjon eller praktiske erfaringer, og derfor heller ikke om opplæring *for* eller *gjennom* demokrati.

Til elevbokas tekst om Stortingets oppgaver og fordeling av penger, legger Læreren bok opp til et arbeidsark og en gruppeoppgave der elevene får en viss sum penger og beskjed om å fordele pengene på områder som helse, skole, miljø, forsvaret veier osv. Elevene skal blant annet diskutere seg fram til enighet, og begrunne hvorfor de valgte å fordele pengene som de gjorde (Libæk m.fl., 2007b: 45). Dette vil gi elevene øvelse både i kommunikasjon, og kanskje føre til at de ser saker fra ulike synspunkt og klarer å se egne holdninger på en kritisk måte. Elevene får også trening i å handle ansvarlig, og erfaring med å delta i demokratiske prosesser sammen med andre når de skal bli enige om fordelingen i gruppeoppgaven. Derfor vil jeg si at disse oppgavene gir opplæring både *for* og *gjennom* demokrati.

Videre utdyper Libæk m.fl. (2007b: 46) en av oppgavene på side 25 i elevboka, der elevene skal ta med avisutklipp om Stortinget, regjeringen og de politiske partiene, og foreslår at elevene for eksempel kan trene på å finne argumenter for og imot en sak, og begrunne argumentene sine. I tillegg til at elevene får opplæring om demokratiets *organisering* ved å antakelig få mer kunnskap om de politiske partiene og det politiske systemet i Norge, vil dette også være opplæring *for* demokrati, da elevene får øvelse i å undersøke saker fra ulike sider. Det blir også gitt forslag til samtale om de politiske partiene, og mens noen av punktene som «Hva er politikk?» er faktaorientert og knytta til opplæring *om* demokrati, vil andre punkter gå under opplæringsnivået *for* demokrati. Dette gjelder for eksempel «Hvorfor har vi ulike politiske partier?» og punkter som handler om hvordan og hvorfor politikerne vil påvirke oss. Disse spørsmålene kan føre til at elevene reflekterer kritisk over samfunnet de er en del av, og at de forstår viktigheten av å ha ulike partier og at alle meninger får komme fram i et demokrati, og dermed oppslutning om demokratiet som styreform.

Det blir også gitt forslag til punkter til samtale rundt domstolene og rettssystemet. Her er de fleste punktene spørsmål som dreier seg om demokratiets *organisering* og det politiske systemet i Norge, for eksempel «Hvilke områder i samfunnet er lovregulert?» (Libæk m.fl., 2007b: 48). Slik sett er punktene tilhørende under det overordnede nivået opplæring *om* demokrati. Ett punkt kan derimot kanskje ses i sammenheng med opplæring *for* demokrati. Punktet sier at elevene skal samtale om hva de tenker om at folk i noen land kan bli fengslet uten lov og dom. Dersom elevene reflekterer rundt dette, er det mulig de vil se verdien av å ha et demokratisk rettsvesen, ved at de ser for seg konsekvensene av å ikke ha det. Slik kan det tenkes at elevene slutter opp om det demokratiske systemet og dets verdier.

Om massemediatemaet gir Libæk m.fl. (2007b: 50) forklaring til en oppgave i elevboka, der elevene skal se på to overskrifter og forklare hvordan de påvirker oss (Libæk m.fl., 2007a: 39). Poenget med oppgaven er å gi elevene en bevisstgjøring på hvordan mediene påvirker med ordvalg, formuleringer m.m. Dette kan sies å tilhøre opplæringskategorien *for* demokrati, da elevene kan bli mer kritisk til samfunnet, her mediesamfunnet, de er en del av. Til slutt i Lærerens bok finner vi en del arbeidsark til kapittelet, og i likhet med arkene tilhørende kapittelet *Samfunn med og uten demokrati*, er også disse tilknyttet opplæring *om* demokrati, med faktaspørsmål som i stor grad dreier seg om kunnskap om det politiske systemet i Norge, og dermed underkategorien opplæring *om* demokratiets *organisering*. Unntakene er arbeidsarket om fordeling av penger jeg har nevnt tidligere, og et ark knyttet til ytringsfrihet. Der skal elevene skrive hvilke saker de synes det er viktig at politikerne jobber med, i tillegg til å skrive en tenkt demonstrasjonsplakat med sin mening. Arbeidsarket har mer praktisk karakter enn mange av de andre, og elevene får øvelse i å kommunisere sin mening på en «demokratisk måte», og kan slik sies å være opplæring *for* demokratisk deltakelse. En kan kanskje også si at dette kan gå under opplæringsnivået *gjennom* demokrati, med tanke på at elevene vil kunne få ferdigheter som gjør dem i stand til å delta i demokratiske prosesser.

5.0 Sammenfatning og drøfting

I analysen ovenfor har jeg undersøkt spørsmålet «På hvilken måte har lærebokforfatterne av Globus 6 oversatt de politiske intensjonene om opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati inn i eget læreverk?», for å kunne drøfte problemstillinga «I hvor stor grad er intensjonene om opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati inkludert i læreverk i samfunnsfag?». I begge

kapitlene jeg så på fant jeg stor overvekt av opplæring *om* demokrati, og både underkategoriene demokratiets *organisering, historie* og læren om *rettigheter/forpliktelser* ble identifisert. Forpliktelser i samfunnet ble ikke funnet eksplisitt i stor grad, og der en kanskje kunne se det ble det for det meste knyttet til opplæring *for* demokrati og verdiopplæring. Innenfor opplæring *om* demokrati ble det blant annet gitt forklaringer på demokratibegrepet, på rettigheter i demokratiet, og på hvordan det politiske systemet i Norge fungerer. Med andre ord har det vist seg å være et stort fokus på statusforståelsen av medborgerskapsbegrepet, som vi tidligere har sett begrenset seg til å gjelde individenes rettigheter. Også historien omkring 1814 ble beskrevet, som kan gi kunnskap om demokratiets historie, og ellers ble også rettsvesenet, kommunestyret og andre områder innenfor demokratiet redegjort for. Dette bidrar at elevene får opplæring *om* demokratiet, og blir informerte borgere. Oppgavene som hørte til kapitlene var også i stor grad knyttet til opplæringsnivået *om* demokrati med spørsmål der elevene kunne få testet sin kunnskap knyttet til demokrati. Det samme gjaldt arbeidsarkene en kan finne i Lærerens bok. At det er mye vekt på opplæring *om* demokrati kan antakelig ses i sammenheng med tidligere forskning, der Civic Education Study fant at mange lærere mente det ble lagt mest vekt på kunnskap *om* samfunnet i undervisninga. Også forskning som viser at lærebøker styrer mye av undervisninga kan bidra til å forklare at det er mest fokus på opplæring *om* demokrati, dersom det viser seg at det er dette opplæringsnivået som blir vektlagt i læreverk. Dette støttes i tillegg opp av Biseths forskning som finner at lærere mangler tid og kompetanse i undervisning i demokratitemaet, og kanskje derfor i stor grad støtter seg til lærebøker i undervisninga.

Selv om hovedvekten ligger på opplæring *om* demokrati i kapitlene jeg har analysert, kan en også identifisere opplæringsnivået *for* demokrati. I det første kapittelet kan elevene blant annet se verdien av å ha et demokrati ved å få innsikt i hvilke negative følger det kan være å leve i et samfunn uten demokrati. I kapittelet om hvordan landet vårt blir styrt får elevene kjennskap til at Stortinget fordeler penger på ulike områder som kan påvirke deres hverdagsliv, noe som kan gi interesse for å delta i demokratiske beslutninger. Det blir også skrevet at mediene kan skape ukorrekte inntrykk av fenomener, noe som kan føre til at elevene blir kritisk bevisste til samfunnet rundt seg. I en oppgave skulle elevene reflektere over hvordan ytringsfrihet er viktig, og i en annen ble det lagt opp til at de skulle diskutere hvorfor mange bruker stemmeretten sin, hvorfor noen lar være, og hva elevene selv synes er det riktige. Dette kan gjøre at elevene evner å bli kritisk bevisst på egne holdninger, at de ser saker fra ulike sider og de får i tillegg øvelse i kommunikasjon. Alle momentene nevnt

ovenfor kan føre til opplæring *for* demokrati, som dreier seg om oppslutning om og forankring i demokratiske verdier, om kritisk tenkning og kompetanse i kommunikasjon. Det er likevel vanskelig å si hva elevene får ut av teksten og oppgavene, og selv om jeg ser for meg at noe for eksempel vil føre til oppslutning rundt demokratiske verdier, er det ikke sikkert at det gjør det hos elevene. Dette vil avhenge av hva den enkelte elev oppfatter og tar til seg i møte med teksten og de enkelte oppgavene.

Også opplæring *gjennom* demokrati fant jeg i kapitlene jeg har analysert, og dermed er også rolleforståelsen av medborgerskapsbegrepet inkludert i læreverket. Rolleforståelsen har som nevnt en verdi- og handlingsdimensjon, og er mer knytta til opplæring *for* og *gjennom* demokrati. Jeg kunne ikke identifisere opplæringsnivået *gjennom* demokrati i kapitlet *Samfunn med og uten demokrati* i elevboka, men i Lærerens bok foreslår forfatterne å ha en parøvelse i diskusjon og argumentasjon. Dette gir elevene øvelse og ferdigheter til å delta i demokratiet. Elevene kan gjennom denne oppgaven også få øvelse i å se flere sider av en sak og i kommunikasjon, og slik vil oppgaven også falle under opplæring *for* demokrati. I det andre kapitlet fant jeg opplæring *gjennom* demokrati i noen av oppgavene i læreboka la opp til, der elevene skulle spille en tv-debatt og en kommunestyredebatt i tillegg til å skrive et leserinnlegg. Dette vil være oppgaver der elevene får erfaring med og øvelse til senere demokratisk deltakelse. Som nevnt tidligere har ikke opplæringsnivåene nødvendigvis klare skiller, og de nevnte oppgavene kan også sies å høre til opplæring *for* demokrati, da de gir elevene øvelse i blant annet kommunikasjon og i å se saker fra ulike sider. Det er også viktig å huske at kunnskapen elevene får om demokratiet legger grunnlaget for senere deltakelse, slik både Utdanningsdirektoratet og Stray har påpekt. For å oppsummere kan en si at læreverket Globus 6 tilrettelegger for mest opplæring *om* demokrati, men også noe *for* og *gjennom*. Det er allikevel kanskje andre hjelpemidler og handlinger læreren og skolene gjør som er bedre egnet for opplæring *for* og *gjennom* demokrati. Blant annet har skoler elevråd, og lærere kan legge opp til og tilrettelegge for medvirkning, debatter, diskusjoner og kritisk tenkning i skolehverdagen, uten nødvendigvis å ta utgangspunkt i en lærebok. De kan også ta tak i dagsaktuelle saker både lokalt og globalt, og lære og oppfordre elevene til å engasjere seg på demokratiske måter.

Tønnesen (2013: 140) skriver at lærebøker blir utformet for å passe til en konkret læreplan. Den aktuelle læreplanen, i dette tilfellet Kunnskapsløftet fra 2006, er utgangspunktet for lærebokforfatterne sin tolking, valg og utforming av fagstoffet de tar med i læreboka, og

læreboka er dermed førstelinjetolker av læreplanen (Sætre, 2015: 139). En kan stille spørsmål ved om lærebokforfatterne av Globus 6 har hatt kompetansemålene, og ikke læreplanen i sin helhet, i tankene da læreverket har blitt utformet. I Lærerens bok kan det se ut til at det er kompetansemålene fra læreplanen som har fått fokus, da kompetansemålene som behandles i læreboka blir presentert eksplisitt (Libæk m.fl., 2007b: 6). Kompetansemålene har vekt på opplæring *om* demokrati, og dette kan muligens være en forklaring på hvorfor hovedvekten i læreverket ligger på nettopp dette opplæringsnivået, selv om vi i formålet med samfunnsfaget og i opplæringsloven kunne se at også opplæring *for* og *gjennom* demokrati skal ha sin plass i skolen og i demokratiopplæringa. Også læringsmålene for elevene til de enkelte kapitlene hørte til opplæring *om* demokrati. Selv om målene for forfatterne synes å dreie seg rundt opplæring *om* demokrati, kan vi allikevel som nevnt se opplæring *for* og *gjennom* demokrati i læreboka. Dette til tross for at dette kanskje ikke var intensjonen til lærebokforfatterne. Det ser altså ut til at det er oppfyllelse av kompetansemålene som er hovedfokuset for lærebokforfatterne, noe som kanskje er ganske naturlig med tanke på det store fokuset i samfunnet i dag på tester og målbar kunnskap. På den andre siden inneholder skisse til ny læreplan i samfunnsfag, som vil tre i kraft i 2020, et kompetansemål etter 7. årstrinn som sier at eleven skal kunne «samarbeide for å påverke demokratiske prosessar» (Utdanningsdirektoratet, 2018a). Kanskje vil et nytt fokus i kompetansemålene som også dreier seg mot opplæring *gjennom* demokrati, føre til at lærebokforfattere vil legge mer vekt på dette opplæringsnivået i nye læreverk.

6.0 Avslutning

Problemstillinga som har blitt undersøkt i denne oppgaven er «I hvor stor grad er intensjonene om opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati inkludert i læreverk i samfunnsfag?» Gjennom analysen av casen *Globus 6*, med utgangspunkt i spørsmålet «På hvilken måte har lærebokforfatterne av *Globus 6* oversatt de politiske intensjonene om opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati inn i eget læreverk?», fant jeg at lærebokforfatterne har lagt hovedvekt på opplæring *om* demokrati i lærebokteksten og i oppgavene tilhørende kapitlene. Allikevel fant jeg også opplæring *for* demokrati i læreboka, både direkte gjennom blant annet kommunikasjonsøvelser og oppgaver som kan bidra til kritisk tenkning, og mer indirekte gjennom å vise elevene verdien av å ha et demokratisk samfunn. Opplæring *gjennom* demokrati var det opplæringsnivået jeg identifiserte færrest ganger i læreboka, men også dette kunne en finne eksempler på, spesielt i kapitelloppgavene.

Denne oppgaven og de funnene som er gjort kan muligens være med å bidra til at undervisere i samfunnsfag blir mer bevisste på hvilken måte lærebøker kan bidra til å oppfylle formålet med faget når det gjelder demokratiopplæring, og de politiske intensjonene om opplæring *om*, *for* og *gjennom* demokrati, selv om det vil være begrensede overføringsverdier til andre læreverk med tanke på at jeg kun har undersøkt læreverket Globus 6. En kan både se hvilke styrker læreboka har, og på hvilke områder en kanskje vil trenge andre hjelpemidler for å oppfylle formålet i full grad. Derimot er en negativ side ved denne oppgaven knyttet til at det vil komme nye læreplaner i 2020, og dermed også nye lærebøker. Allikevel kan en kanskje tenke seg at det også i framtiden vil være utfordrende for lærebokforfattere å lage bøker som i stor grad bidrar til praktisk opplæring, og at undervisninga derfor ikke kan bli basert kun på lærebøker, dersom en skal tilrettelegge for opplæring *gjennom* demokrati og gi elevene erfaring med aktivt medborgerskap. Videre ville det vært nyttig å undersøke flere lærebøker i samfunnsfag for å se om det ville vært mye av de samme funnene, og for å kunne besvare den mer generelle problemstillinga i større grad. I tillegg ville jeg også undersøkt hvordan demokratiopplæringa i skolen faktisk foregår i praksis. Blant annet ønsker jeg å finne ut hvor mye lærere faktisk støtter seg på lærebøker i samfunnsfagundervisninga, og eventuelt hva slags undervisningsmetoder som er vanlige i skolen. Det ville også vært interessant å snakke med lærere – er de bevisst på hva formålet med samfunnsfaget innebærer? Og hvordan arbeider de for at elevene som skal være med å forme morgendagens samfunn, blir aktive og selvstendige demokratiske medborgere?

7.0 Litteraturliste

- Bratrud, M. O. B. & Brekke, E. (2016). *Lærebøker for samfunnskunnskap: opplæring om, i eller for demokrati* (Bacheloroppgave, Høgskulen i Sogn og Fjordane). Hentet fra https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2416298/Bratrud_Brekke.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Børhaug, K. & Christophersen, J. (2012). *Autoriserte samfunnsbilder: kritisk tenkning i samfunnskunnskap*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Christoffersen, L. & Johannessen, A. (2012). *Forskningsmetode for lærerutdanningene*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Mikkelsen, R., Buk-Berge, E., Ellingsen, H., Fjelstad, D. & Sund, A. (2001). *Demokratisk beredskap og engasjement hos 9.-klassinger i Norge og 27 andre land*. Hentet fra <https://www.uv.uio.no/ils/forskning/publikasjoner/acta/acta-oslo/mikkelsen-fjeldstad-sund-ellingsen-buk-berge.pdf>
- Huang, L., Ødegård, G., Hegna, K., Svagård, V., Helland, T. & Seland, I. (2017). *Unge medborgere. Demokratiforståelse, kunnskap og engasjement blant 9.-klassinger i Norge*. NOVA-rapport 15/19. Hentet fra: <https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/rapporter/2017/iccs.pdf>
- Koritzinsky, T. (2014). *Samfunnskunnskap: fagdidaktisk innføring* (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Libæk, I., Mathiesen, T., Mikkelsen, R. & Stenersen, Ø. (2007a). *Globus 6 Samfunnsfag: Elevbok*. Oslo: Cappelen Forlag AS.
- Libæk, I., Mathiesen, T., Mikkelsen, R. & Stenersen, Ø. (2007b). *Globus 6 Samfunnsfag: Lærerens bok*. Oslo: Cappelen Forlag AS.

Opplæringslova. (1998). Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (LOV-1998-07-17-61). Hentet fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61/KAPITTEL_1#§1-3

NOU 2011:20. (2011). *Ungdom, makt og medvirkning*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2011-20/id666389/sec4>

Nyeng, F. (2012). *Nøkkeltbegreper i forskningsmetode og vitenskapsteori*. Bergen: Fagbokforlaget.

Nøra, S. (2010, 29. desember). Svikter demokratiopplæring. Hentet fra <https://forskning.no/skole-og-utdanning-menneskerettigheter-hogskolen-i-oslo/svikter-demokratiopplaering/803117>

Rønning, R & Lesjø, J. H. (2015). *Vårt politiske Norge. En innføring i stats- og kommunalkunnskap*. (4. utg.) Bergen: Fagbokforlaget.

Stray, J. H. (2011). *Demokrati på timeplanen*. Bergen: Fagbokforlaget.

Stray, J. H. (2012). Demokratipedagogikk. I K. L. Berge & J. H. Stray (Red.), *Demokratisk medborgerskap i skolen* (s. 17–33). Bergen: Fagbokforlaget.

Strømsnes, K. (2003). *Folkets makt: Medborgerskap, demokrati og deltakelse*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Sætre, P. J. (2015). Vurdering av lærebøker. I R. Mikkelsen & P. J. Sætre (Red.), *Geografididaktikk for klasserommet* (3.utg., s.139–159). Oslo: Cappelen Damm.

Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3.utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Tønnesen, E. S. (2013). Læreboka som kunnskapsdesign. I N. Askeland, E. Maagerø & B. Aamotsbakken (Red.), *Læreboka: Studier i ulike læreboktekster* (s.147–163). Trondheim: Akademika forlag.

Utdanningsdirektoratet. (2013). *Læreplan i samfunnsfag* (SAF1-03). Hentet fra <https://www.udir.no/kl06/SAF1-03/Hele/Formaal>

Utdanningsdirektoratet (2018a, 18. oktober). Læreplan i samfunnsfag. Hentet fra <https://hoering.udir.no/Hoering/v2/288?notatId=564>

Utdanningsdirektoratet (2018b, 22. oktober). Overordnet del av læreplanverket. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/prinsipper-for-laring-utvikling-og-danning/tverrfaglige-temaer/demokrati-og-medborgerskap/>

22. juli-senteret. (u.å.). Terrorangrepet 22. juli 2011. Hentet fra <https://22julisenteret.no/ressurs/terrorangrepet-22-juli-2011/>

